

УДК 371.13:57

ФЕНОМЕН ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖЖЯ

В. М. Алфімов

У статті показано розуміння обдарованості особистості у наукових дослідженнях зарубіжжя. Аналізувалися точки зору науковців США, Польщі, Іспанії.

Ключові слова: обдарованість, наукові підходи до дослідження обдарованості, зарубіжні дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Проблема обдарованості особистості є особливо актуальною у будь-якій країні в контексті економічного, політичного, соціального, духовного розвитку держави. Пошук, навчання і виховання талановитих дітей і молоді завжди була і буде одним із пріоритетів державної політики, наукових досліджень. Розвиток і навчання обдарованих і талановитих дітей розв'язує нагальне завдання формування творчого потенціалу суспільства, забезпечує можливості соціального й науково-технічного поступу, подальшого розвитку науки і культури, галузей виробництва.

В Україні прийнято низку документів щодо соціальної, педагогічної і психологічної підтримки обдарованих дітей. Комплексна програма «Творча обдарованість» та інші державні програми визначають стратегію особистісно орієнтованого навчання та виховання юних талантів. У всіх регіонах України майже два десятиріччя діють свої програми пошуку, навчання і виховання обдарованих дітей, створені банки обдарованих дітей. Для всебічного розвитку здібностей у державі функціонують гімназії, ліцеї і колегіуми, впроваджено профільне навчання, проводяться численні олімпіади, конкурси, турніри тощо. Ці державні і регіональні комплексно-цільові програми розвитку обдарованості ставлять перед педагогічною наукою і практикою завдання не тільки навчання обдарованої дитини, але й її виховання, що передбачає глибоке, теоретичне обґрунтоване розуміння як переваг обдарованості, так і її труднощів, бо обдарованість – це тільки

можливість для здобуття знань і вмінь. А чи стане ця можливість дійсною залежить від багатьох факторів, в тому числі і шляхів, які окреслює на практиці філософська, психологічна і педагогічна наука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Досліджувану проблему у вітчизняній психолого-педагогічній науці вивчали М. Артьомов, І. Бабенко, О. Бочарова, В. Моляко, С. Сисоєва, Л. Кокоріна, О. Кульчицька, Я. Кульчицька, К. Ліневич, С. Мартиненко, В. Тадєєв, В. Тесленко, В. Паламарчук, Б. Чижевський та інші вчені.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Актуальність окресленої проблеми висвітлює таку важливу суперечність як прагнення держави щодо удосконалення соціально-педагогічної підтримки обдарованих дітей і молоді з огляду на світовий позитивний досвід. В умовах інформаційно-технологічної цивілізації зростає інтерес суспільства до проблеми розвитку обдарованих дітей, які є надмірним ресурсом функціонування і розвитку будь-якої держави і людства в цілому.

Робота із обдарованими і талановитими дітьми вважається сьогодні одним із стратегічних пріоритетів державної політики будь-якої країни, в тому числі і України. Вже більш тридцять років існує Всесвітня рада по обдарованим і талановитим дітям (World Council for Gifted and Talented Children), яка об'єднує зусилля 55 країн у дослідженні цього феномену. Серед цих країн – Сполучені Штати Америки, Польща, Іспанія. Звернення до знань, що накопичені у цих країнах щодо обдарованості, допоможуть удосконалити вітчизняну науку і практику.

Мета статті полягає в узагальненні точок зору науковців зарубіжжя щодо визначення феномену обдарованості особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Аналіз наукових праць вчених Польщі, Іспанії, США, які здійснені І. Бабенко, О. Бочаровою, Л. Кокоріною, дозволяє зробити висновок, що в цих країнах давно і активно ведеться робота щодо всебічного аналізу феномену обдарованості людини, підтримки талановитих дітей. Так, наприклад, О. Бочаровою встановлено, що в польській літературі чітко визначено відмінності між «здібностями» й «обдарованістю». Сутність «здібностей» виявляється в ефективності й безпомилковості виконання діяльності в певних сферах (інтелектуальній і виконавчій). Натомість поняття «обдарованість» обіймає ширший діапазон визначень, а саме:

внутрішні чинники, здібності та психічні риси людини, що призводять до високих результатів у певній сфері діяльності. Здібності належать до актуальних можливостей людини, а термін «обдарованість» стосується потенційних можливостей або тих, які особистість виявить лише завдяки навчанню.

За класичне визначення поняття «здібність» в польській літературі прийнята дефініція З. Петрасинського: «здібність» – це такі індивідуальні особливості, завдяки яким при однаковій мотивації, однаковій підготовці та однакових умовах одні люди виконують дії краще, ніж інші, вони швидше навчаються створенню нових продуктів. На думку польських науковців, обдарованість – це специфічна конфігурація загальних і спеціальних здібностей, які надають можливість виконувати певну діяльність на високому рівні. Під поняттям «спеціальна обдарованість» розуміється індивідуальний тип можливостей, необхідних для виникнення певних задатків, для того, щоб людина (завдяки різномірним формам експресії й комунікації) змогла краще пізнати оточення, культуру й цивілізацію.

На основі вивчення польської психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що польські науковці розділяють людські здібності на загальні, спеціальні (психомоторні, артистичні (музичні, художні, малювальні, танцювальні, літературні (поезія, проза), акторські), академічні, лідерські та творчі. У дослідженнях над спеціальними здібностями польські дослідники (Б. Дирда, Т. Гіза, А. Горальський, А. Ненцка, М. Партика, С. Попек, А. Сенковський) виділяють два напрями. Перший стосується загальних ознак, другий – аналізу їхньої специфіки. Польським психологом С. Попеком розроблена структурна модель здібностей, яка складається з таких компонентів: елементарні складники: – нервова система, чутливість, моторно-рухова активність, що відповідає за координацію тіла, сила та витривалість; розумові операції – відбір інформації (кодування та відтворення); специфічні розумові задатки (увага, пам'ять, мислення, уява); загальні задатки – інтелектуальні здібності; розумові операції: засвоєння, зберігання, переробка, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, оцінювання, завершення, абстракція, доказ.

Відповідно до енциклопедичного визначення за редакцією В. Оконь, обдарований учень – це особа зі спеціальними потребами, яка характеризується високим рівнем інтелекту (IQ вищий 130), легкістю в навчанні, високими досягненнями в науці, спеціальними здібностями

вище за середні, широким колом інтересів, сильною мотивацією до науки, а також творчими досягненнями.

Більшість польських дослідників І. Божим, В. Добролович, Б. Дирда, Д. Екерт-Грабовська вважають, що в обдарованих учнів не встановлено взаємозв'язок між інтелектуальним рівнем, креативністю та шкільними досягненнями. Тому деякі з них навчаються нижче своїх можливостей та мають проблеми з поведінкою. Для визначення учня з проблемами в польській практиці застосовується спеціальний термін «синдром неуспішного обдарованого учня». Основною причиною його виникнення вважаються зовнішні чинники, що впливають на розвиток дитини. Л. Френч, М. Тичкова вважають головним – родину; В. Добролович, Б. Дирда, Е. Нецка – школу.

У ході дослідження встановлено, що польські науковці у своїй роботі здебільшого звертаються до теорій американських дослідників. Тому виявлення обдарованих учнів й ідентифікація їхніх здібностей відбувається на основі досвіду американських вчених. Згідно зі структурою здібностей та роллю, яку мають особистісні і суспільні чинники польські дослідники використовують таку класифікацію моделей обдарованості: структурно-інтерактивні моделі; розвивальні моделі здібностей; універсальні моделі здібностей. *Структурно-інтерактивні моделі* (Дж. Рензулі (Триступенева модель обдарованості), Ф. Монкс (Багатофакторна модель обдарованості), Д. Гоулман (Концепція емоційного інтелекту), В. Лімонт (Модель спеціальних здібностей), С. Попек (Концепція обдарованості). Вагомий вклад у розвиток досліджень над людськими здібностями зробили польські психологи (В. Лімонт, С. Попек, А. Сенковський). В. Лімонт представила Модель спеціальних здібностей з урахуванням відмінностей внутрішніх структур, яка є спробою впорядкувати взаємодію спеціальних і загальних здібностей зі щоденною й видатною творчістю. Концепція обдарованості С. Попека включає: високий рівень інтелекту, спеціальні та творчі здібності. А. Сенковський в структурі особистості виокремив дві сфери: диспозиційну та емоційно-мотиваційну. Представниками *розвивальних моделей обдарованості* є Г. Гарднер (Концепція множинного інтелекту), Ф. Ганье (Модель обдарованості й таланту), К. Домбровський (Теорія позитивної дезінтеграції). Польський психолог К. Домбровський розробив Теорію позитивної дезінтеграції згідно з якою розвиток особистості відбувається на п'яти рівнях: 1) первинна інтеграція; 2) однорівнева дезінтеграція; 3) багаторівнева спонтанна дезінтеграція;

4) багаторівнева організована та систематизована дезінтеграція;
5) вторинна інтеграція. Автори *універсальних моделей обдарованості* К. Хеллер (Мюнхенська модель обдарованості), А. Ціглер (Модель обдарованості) концентрують свою увагу на зв'язках між характеристиками внутрішнього і зовнішнього середовища.

Не менш цікавим виявляється дослідження Л. Кокоріної, яка узагальнила значний доробок іспанських вчених щодо дослідження обдарованості школярів. Авторка зауважує, що вони намагаються якомога всебічно підійти до розуміння обдарованості, її складових і педагогічної підтримки юних талантів. Іспанські дослідники розробили багатовимірну модель обдарованої людини (Х. Гарсія Ягуе), яка включає не лише високий рівень інтелекту, а й адаптаційну зрілість, самостійність та соціалізацію дитини. А. Костелло розглядає обдарованість виходячи з трьох понять, які становлять стійку й практичну наукову єдність, – високі здібності, високі можливості й випередження. У Іспанії існують також інші моделі обдарованості: «глобальна (загальна)» (Л. Ф. Перес і П. Домінгес Родрігес, інтегрована еволюційна модель обдарованості М. Уме, «пояснювальна» модель обдарованості М. Д. Прісто та модель надзвичайних досягнень А. Костелло.

Аналізуючи наукові дослідження щодо розуміння обдарованості, слід відмітити внесок американських вчених. На це звертають увагу численні українські фахівці. Наприклад, І. Бабенко, досліджуючи соціально-педагогічну підтримку обдарованих дітей у США, вказує, що американські вчені Дж. Гілфорд, Дж. Рензуллі, Р. Стернберг, П. Торренс, вивчаючи поняття обдарованості, систему вияву обдарованих дітей, роблять справедливий висновок, що надзвичайні здібності дітей можуть бути виявлені завдяки використанню діагностичних тестів, створенню навчальних програм, що відповідають цим здібностям, що обдаровані діти потребують особливої уваги на всіх щаблях шкільної освіти, підтримки соціуму, батьків тощо.

Взагалі огляд надбань вчених різних країн дозволяє зробити висновок, що всі моделі визначають обдарованість як сукупність певних особистих якостей (задатків), розвинених за сприятливих обставин, завдяки яким дитина вирізняється з-поміж своїх однолітків.

Що стосується сучасних програм розвитку обдарованості у США, Польщі та Іспанії, слід відмітити, що вони спираються на теорії і концепції, про яких йшлося, і враховують визначення обдарованості як високого рівня розвитку когнітивних процесів – сенсорно-

перцептивних процесів пам'яті, уваги, мислення; розвитку інтелекту або розумових здібностей, які можна вимірювати за допомогою тестів. Також ці програми орієнтуються на можливості середовища, яке сприяє розвитку обдарованості дітей, рівні обдарованості (талант, обдарованість, здібності), рівень розвитку демократії, як системи, що дозволяє індивідуалізувати навчання у рамках загальної освіти. Програми розвитку обдарованості також дозволяють більш ранній прийом до школи, проходження навчання окремим предметам у старших класах в університетах. Знаходять широке використання стратегії збагачення, відкриття спеціалізованих класів і шкіл. Важливо, що у цих країнах враховується специфіка розв'язання проблем обдарованих дітей у залежності від економічних факторів і культурно-історичних традицій того або іншого регіону.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розгляд різних точок зору на природу обдарованості особистості дозволяє твердити, що вчені різних країн доходять до висновку, що обдарованість дитини – це сукупність певних особистих якостей (задатків), що розвиваються за сприятливих обставин. Обдарованість як феномен суспільства і особистості є міждисциплінарним поняттям, що відображає багатогранність дослідження проблеми розвитку обдарованості і здібностей людини. Сутнісними характеристиками феномену обдарованості виступають: діалектика того, що дано природою і того, що було присвоєно людиною у процесі життєдіяльності; зв'язок із розвитком індивіда, особистості і суб'єкту діяльності; особлива роль у структурі обдарованості когнітивних творчих здібностей як її універсальна характеристика, що частково залежить від предметно-діяльнісної спеціалізації обдарованості; роль мотивації як системоутворювального чинника у структурі обдарованості; структурно-різнорівневий характер прояву обдарованості як властивості людини (на рівнях біологічному, соціальному, духовному) тощо.

Слід зазначити, що найбільший обсяг досліджень виконаний у галузі психології обдарованості, яка розглядає її як системну якість психіки, що розвивається протягом життя людини. Саме вона визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів у порівнянні із іншими людьми у одній або декількох видах діяльності.

Перспективами подальших досліджень слід вважати здійснення аналізу феномену обдарованості у Канаді, Китаю, Ізраїлю, Індії та інших країнах, які активно піклуються про юні таланти, їх виховання і навчання.

Література

1. Бочарова О.А. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих школярів у Польщі: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.А.Бочарова. – Луганськ, 2013. – 40 с.
2. Кокоріна Л.В. Педагогічна підтримка обдарованих дітей в загальноосвітніх школах Іспанії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л.В.Кокоріна. – Луганськ, 2013. – 20 с.
3. Бабенко І.Є. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей у школах США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І.Є.Бабенко. – Луганськ, 2011. – 20 с.

ФЕНОМЕН ОДАРЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ ЗАРУБЕЖЬЯ

В. Н. Алфимов

В статье проанализированы научные подходы ученых Польши, Испании и США, посвященные одаренности личности ребенка. Показано понимание исследователями зарубежья одаренности как сложного психологического феномена.

Ключевые слова: одаренность, научные подходы к исследованию одаренности, зарубежные исследования.

GIFTEDNESS PHENOMENON OF A PERSONALITY IN THE WORKS OF FOREIGN SCIENTISTS

V. N. Alfimov

The scientific approaches of scientists of Poland, Spain and the USA devoted to gift of the personality of the child have been analysed in the article. The understanding by foreign researchers of gift as a difficult psychological phenomenon has been disclosed.

Key words: gift, scientific approaches to gift research, foreign researches.

Алфімов Валентин Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: alfimov_val@meta.ua

Alfimov Valentyn Mykolajovych – doctor of pedagogical sciences, professor, professor at the department of pedagogics of Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: alfimov_val@meta.ua

УДК 159.9 (100)

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОСТІ ЛЮДИНИ

Т. Л. Антоненко

У статті розглядаються фундаментальні цінності (добро, зло, істина, любов, переживання, свобода, патріотизм, почуття життя, цінність Іншого), що складають основу духовності, представлені психологічні механізми становлення духовності.

Ключові слова: цінність, духовність, рефлексія, переживання, ідентичність, культура.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна соціокультурна ситуація, яка склалася в Україні та країнах ближнього зарубіжжя, характеризується багатьма суперечностями. Як свідчить аналіз цієї ситуації, одним з найбільш серйозних протиріч є протиріччя між постановкою завдань з боку суспільства щодо гармонійного і духовного розвитку особистості та наявним станом реалізації цих завдань, яке свідчить про утвердження пріоритету матеріальних цінностей над духовними.

Разом з тим психологічна наука в ХХІ столітті все більше оперує термінами «духовність», «душа», «душевність», що характеризують найголовнішу ознаку людини, яка визначається не тільки її здатністю до розуміння предметів та явищ дійсності, але й до їх переживання, почуттєвого сприймання і оцінювання. Духовність розглядається з різних точок зору в психології, але заслуговує на увагу її розуміння як початково притаманна кожному індивіду людська якість, завдяки якій людина входить в світ культури і в світ людини. Саме цю здатність людини до духовності образно підкреслив Гегель, звертаючи увагу на те, що не можна привнести духовність в собаку, давши їй пожувати друкований текст [2].

Аналізуючи сучасний стан духовності, В. Кутирьов звернув увагу на бездуховний спосіб існування людей. Духовність, зазначає філософ, передбачає цілісність особистості, що складається із духовної складової (яка є первинною, тобто власне людське в людині визначає Дух, духовність) та тілесної, до якої він відносить здатність мислити, розуміти. Сьогодні притаманні пріоритети розуму, знання, раціональності, а «страждають Добро і Краса, мораль і естетика». Люди